

Başvuru Tarihi: 06.11.2020
Kabul Tarihi: 27.01.2021

Araştırma Makalesi / Research Article

Türk Kültür Coğrafyasında Artvin Halk İnançları

Onur GÜVEN¹

Öz

Artvin ve çevresi tarih boyunca çok çeşitli toplulukların uğrak noktası olmuştur. Anadolu ve Kafkasya'nın; Doğu Karadeniz ve Kuzey Doğu Anadolu'nun kesişim noktasında bulunması bu sahanın hem tarihî hem kültürel anlamda zenginleşmesine sebep olmuştur. Zenginlik içerisinde sadece Türk menşeli topluluklar olmayıp aynı zamanda Gürcü ve Ermeni gibi farklı milletler de kültürel katmanın içinde kendine yer bulmuştur. Bu çeşitlilikle beraber Artvin halk kültürü ve halk inanışları da bir o kadar gelişmiştir. Çalışmada yapılan tespitler ve diğer Türk coğrafyalarındaki halkın inancı ile karşılaştırıldığında açık bir şekilde bu şehrin inanç dünyası eski Türklerin izlerini taşıdığı söylenebilir. Halk inanışları geçmişten bugüne bir bölgeden başka bir bölgeye, bir toplumdaki başka bir topluma değişiklik göstererek varlıklarını sürdürmüşlerdir. Çalışmada hem sözlü kültür geleneklerinin hem de halk inançları uygulamalarının çoğunlukla sürdüğü bir bölge olan Artvin'de inançların ne olduğu, Anadolu'nun diğer bölgelerinden ne gibi farklılık gösterdiğini ve bazı inanmaların kökeni açıklanmaya çalışılmıştır. Artvin ve çevresinin halk inançları noktasında Anadolu dışında yaşayan özellikle Kafkas kökenli Türk toplulukları ile kültürel bir bağ kurduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Türkler, Doğu Karadeniz, Artvin, Halk İnançları, Kültler*

Artvin Folk Beliefs in Turkish Cultural Geography

Abstract

Artvin and its surroundings have been frequented destination a wide variety of communities throughout history. Anatolia and the Caucasus; The fact that East Black Sea and North East Anatolia are located at the intersection of this area has caused this area to be enriched both in historical and cultural terms. It is not only communities of Turkish origin in wealth, but also in culture in different nations such as Georgian and Armenian. With this diversity, Artvin folk culture and folk beliefs have been enriched. Compared to the findings made in this study and the belief of the people in other Turkish geographies, there are clearly traces of ancient Turks in the public belief of this city. Folk beliefs, which do not have the characteristics of certainty and rigidity in contrary to religious rules, maintain their existence by differing from one society or settlement to another. In this study, it is tried to explain what beliefs are, their differences from other regions of Anatolia and the origin of some folk beliefs in Artvin, which is a region where both oral cultural traditions and folk beliefs continue. It has been determined that Artvin and its surroundings establish a cultural bond with especially Caucasian-origin Turkish communities living outside of Anatolia at the point of folk beliefs.

Keywords: *Turks, East Blacksea, Artvin, Folk Beliefs, Cults*

¹ Arş. Gör. Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, Fakülte Dekanlığı, Sosyal Bilimler Bölüm Başkanlığı, guvenonur@jandarma.gov.tr, <https://orcid.org/0000-0002-3640-2816>

Giriş

Halk inançları, toplumun belirli bir kesimi tarafından benimsenmiş, ya ilahi bir din ile bağlantılı ya da dinin düsturları dışında kalan, ancak insanlar arasında benimsenerek kuşaktan kuşağa aktarılan inanmalar/itikadlardır (Şişman, 2000: 104). Halk inançları, halk biliminin inceleme konularından birisidir. Bu yüzden öncelikle halkbilimi alanına hâkim olmak, onun yöntem ve tekniklerini kullanmak gereklidir. Bunun dışında dikkati çeken husus, halk inanışlarını, batıl inanış (batıl inanç) kavramından ayırt etmek son derece önemlidir. Çünkü saha araştırması yapılırken sorulara gelen cevapların sonunda “Bunlar eskiden yapılmıyormuş, batıl inanç” veya “Dinimizde yeri yok tabii bunların” gibi eklemeler yapıldığı tespit edilmiştir. Ancak şu bir gerçek ki halk inanışı ve batıl inanış arasındaki farkı ayırt etmek çok kolay bir iş değildir.

Halk inanışlarının araştırma alanları geniştir. Batıl inanış temelli halk inanışları olduğu gibi din temelli bir takım inanışlar da mevcuttur. İlk hususta batıl/boş inanış dini inançlarla iç içe girmiş ve kültürün bir parçası haline gelmiştir (Eroğlu, 2017a: 23). Hikmet Tanyu batıl inanış için “Bilimin ve geçerli bir dinin reddettiğine, batıl inanç denilmesi gerektiğini” ifade etmiştir. Bu doğrultuda batıl inanış ile halk inanışı arasındaki ayrım için farklı bir metot geliştirerek, dini folklor-dini manevi halk inanışları şeklinde bir çalışma gerçekleştirmiştir (Tanyu, 1976: 123-129). Halk inanışlarının içeriğini, geçerli dini temellere göre araştırmadan inancı “batıl inanış” ya da “hurafe” şeklinde tanımlamak ne derece doğru olur, bu tartışılmalıdır. Daha doğrusu herhangi bir inanışın neden batıl inanış olduğunu ispatlamak gerekmektedir (Tanyu, 1976: 125).

Halk inanışları bazı durumlarda hurafe olarak ilan edilir ve itibar görmez. Ancak bu durumda da halk, bu inanışların dışına çıkamayabilir. Neticede halk inançları arasında batıldır veya batıl değildir şeklinde hüküm verilmez. Bunun sebeplerinden biri ise aynı dine-mezhebe ait olmasına karşın halkın bir kesiminin batıl inanç olarak gördüğünü toplumun diğer kesimi benimseyebilmektedir. Bu durum içinde batıl ya da hurafe kavramları objektif değil göreceli şeklinde bir yorum yapmak mümkündür (Eroğlu, 2017a: 35). Aslında halk inanışı kavramının kesin bir sınırının ve tanımlamasının olmadığını söylemek daha doğrudur. Halk inanışını, batıl inanış olarak tanımlamak bu kavramı tam olarak açıklamamakla birlikte ona olumsuz bir anlam da yüklemektedir. Halk inançlarını değerlendirirken, dini inanç ve gelenekleri toplumsal boyutta ayrı olarak düşünmektense

onları birbirlerine bağlantılı bir zeminde ele almak daha doğru bir yaklaşım olacaktır (Eren, 2013: 859-863). Toplumun benimsediği bir inanışın halk inancı veya batıl olup olmadığının saptanması bu çalışmanın konusu olmadığı için burada daha fazla ayrıntıya girilmemiştir. Vurgulanması gerek diğer bir husus Anadolu’da var olan halk inanışlarının kökenidir. Çünkü bu köken sayesinde çalışma yapılan bölgedeki yöre halkının inanç düzeyi, tarihî ve dinî pek çok konuyu aydınlatmada fayda sağlanabilir. Halkbiliminin bir kolu olan halk inanışlarını açıklamada din bilimlerinden faydalanmak gerektiği gibi bölgenin tarihî ve kültürel alt yapısını bilmek önemlidir. Halk inançları diğer bilim dalları ile etkileşimde olduğu gibi farklı disiplinlere de yardımcı olması noktasında multidisipliner bir dal olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anadolu’da varlığını sürdüren halk inanışları, Anadolu insanının yaşantısıyla, kültürüyle ve tarihiyle yakından ilgilidir. Anadolu Türkleri arasında benimsenen halk inançlarının temel iki menşei olduğu ileri sürülmüştür. İlki; toplumların eski dini ve kültürel hayatları, ikincisi; günlük hayattaki olaylardır (Şişman, 2000: 105). Türklerin İslâmiyet’i benimsemenden önceki inançları ve dinleri üzerine gerçekleştirilen araştırmalarda onların, çeşitli yaşam biçimlerine bağlı olarak, tarihsel süreç içerisinde birden fazla dini inanışa sahip olduğu görülmektedir (Kalafat, 1999: 1).

Abdülkadir İnan’a göre “Anadolu’da yaşayan halk inanışlarının temelinde Türklerin ana yurdu Türkistan ve Türklerin eski inanışı olan Şamanizm yatmaktadır.” İnan, bunu çeşitli örneklerle de izah etmeye çalışmıştır. Şamanizm’in esasında eski Türk dini olup olmadığı tartışılır. Şamanizm’i din veya başka bir adlandırmayla tanımlayabiliriz ancak eski Türklerin inanç dünyalarını şekillendirdiği şüphesizdir. İnan’ın eserinden örnek vermek gerekirse, “kutlu ağaçlara ve türbelere bez parçalar/paçavra bağlamak, alkarısı efsanesi, çocukların uzun ömürlü olmaları için onlara Yaşar, Durmuş, Satılmış isimlerinin verilmesi” gibi inançlar Anadolu’ya Türklerle birlikte gelmiştir (İnan, 2013: 204-207). İnceleme sahası olan Artvin ilinde de bunun gibi eski Türk kültürüne ait bakiyeler görülmektedir.

Artvin halk inançları ve uygulamalarına geçmeden önce yörenin tarihî alt yapısına yönelik bazı açıklamalar getirmek konunun zeminini oluşturması bakımından önemlidir. Çünkü halk inançlarından hareketle verdiğimiz bilgilerin temeli, Artvin’in tarihsel geçmişiyle yakından ilgilidir. Dolayısıyla konunun amacından sapmadan sadece genel hatlarıyla ifade etmek yerinde olacaktır.

Doğu Karadeniz tarih boyunca pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış bir bölgedir. Tabiatıyla çeşitli toplumların ve kültürlerin etkisinde kalmıştır. Doğu Karadeniz'in en doğusunda bulunan Artvin, bu kültürel çeşitlilikten şüphesiz etkilenmiştir. Bu saha, Anadolu ve Kafkasya'nın kesiştiği bir bölümde olması sebebiyle stratejik açıdan bir kavşak konumundadır. Ayrıca burada, sadece Doğu Karadeniz'in kültürü değil aynı zamanda Doğu Anadolu'nun da kültür izleri sürülebilmektedir. Güneyinde Erzurum, doğusunda Ardahan bulunduğundan her iki ilin inanç sistemi Artvin'i de kapsamaktadır. Tarihsel süreçte Doğu Karadeniz, Greklerin kolonizasyon faaliyetleriyle beraber ciddi anlamda önem kazanmaya başlamıştır (Işık, 2001: 92-226). Bu Doğu Karadeniz tarihinin Greklerle başlatılması anlamına gelmemektedir. Onların koloni hareketlerinden önce bölgede yerli diye tabir edilen otokton halklar bulunmaktadır (Bilgin, 2010: 19-57.) Bölge üzerinde Gürcülerin ve Ermenilerin tarihî, kültürel ve sosyal anlamdaki etkileri bir gerçektir. Uzun bir dönem boyunca özellikle Gürcüler, Tao-Klarceti diye adlandırılan tarihî bölgede hüküm sürmüşlerdir. Bu durum Artvin özelinde Doğu Karadeniz ve Kuzey Doğu Anadolu'da görülen kültürel hayatın çeşitliliğine vesile olmuştur. Türk yerleşimi açısından bölgeye bakılacak olursa ilk evrede İskit ve Kimmer gibi Türk kökenli toplulukların isimlerini sayabiliriz. Ancak XI. ve XII. asırda Selçuklu Türklerinin aileleriyle birlikte kalabalık kitlerle Artvin ve çevresini yurt tutması (Subaşı, 2013: 705-731) bölgenin gerek demografik yapısını gerek sosyo-kültürel hayatını derinden etkilemiştir. Hiç şüphesiz Selçuklularla birlikte Tao-Klarceti'nin Türk iskân yeri hâline gelmesi bölge tarihi için önemli bir hadisedir. Aynı zamanda bu coğrafya Dede Korkut Destanı'nda geçen farklı Türk yurtlarının parçalarından birisidir. Bu durum günümüze kadar etkisi süren halk inanmalarının da temelini oluşturmaktadır. Anadolu menşeli inançların kökeni Dede Korkut Destanı'nda geçen Oğuz ellerinde aramak doğru bir yaklaşımdır. Artvin'de tespitini yaptığımız halk inançları ve uygulamaları, bölge kültürüne, diline ve diğer bazı unsurlara etki eden Gürcüler ve Ermenilerden kolaylıkla ayırt edilebilir.

Oğuz Türklerine ait destanlardan biri olan Dede Korkut, onların tarihlerine ve yaşantılarına dair bilgi veren mühim bir eserdir. Çeşitli hikâyelerden oluşan Dede Korkut'un içeriği genel anlamda kahramanlık anlatılarıyla doludur. Bu hikâyelerin içinde Oğuz Türklerinin sosyal ve siyasi tarihleri anlatılmıştır. Anlatılar Türkistan'dan Kafkaslara; Kafkaslardan Anadolu'ya kadar uzanan genişçe bir sahayı etkisi altına aldığı

görülmektedir (Bulduk, 1996: 247). Dede Korkut'ta *Oğuz Eli* şeklinde geçen ifade Oğuzların hüküm sürdüğü bölge anlamında kullanılmıştır. Oğuz Eli iki coğrafi kısma ayrılmıştır. Bunların ilki Türkistan coğrafyasıdır. X. – XI. yüzyıllar arasında Sir Derya'dan Mangışak'a kadar olan bölgelerde anlatıların izleri sürülmektedir. İkinci bölge ise Doğu Anadolu'nun kuzeyi, Azerbaycan ve Güney Kafkasya'yı² oluşturmaktadır. (Bulduk, 1996: 249). Çalışma alanımızı ilgilendiren bu bölgeye baktığımızda şu yer isimleri karşımıza çıkmaktadır; Apkaz İli (Abhazya), Başiaçık (Başiaçuk-İmereti), Gürcistan, Ağça Kale, Sürmeli, Ahıska (Ahaltsihe), Akça Kale, Avnik, Bayburt, Trabzon, Ban Hisarı (Penek), Karun Eli (Erzurum) ve Pasin (Toksoy, 2008: 126-127). Dede Korkut kitabında geçen yer adlarına baktığımızda zikrettiğim Tao-Klarceti sınırları içerisinde veya o sınırlara komşu bölgeler bulunmaktadır. Artvin ve çevresinde Gürcülerden ziyade Türk topluluklarının etkisi edebî değeri yüksek metinlerde karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmanın Yöntemi

Geçmiş yıllarda yapılan Artvin'in Merkez, Yusufeli, Şavşat ve Ardanuç ilçelerindeki saha araştırması kapsamında edinilen bilgi ve tecrübeleri "genel değerlendirme" maksadıyla bu makalede paylaşılmıştır. Bu kapsamda çalışmada hem bu saha araştırmasında gözlemlenenler farklı eserlere geliştirip genişletildi hem de yeni bazı mülakatlar yapılarak ya halk inanışlarında var olan tespitleri ilerletmeye ya da yeni tespitler yapılmaya çalışıldı. Ayrıca Artvin'in tarihî alt yapısına kısaca değinerek, şehirde bulunan halk inanmalarının kökenini ifade edilmek istenildi.

Çalışmada Artvin ve çevresinde görülen halk inanışları ve uygulamalarının tespiti hususunda sözlü kaynakların yanı sıra çoğunlukla yazılı verilerden faydalanılmıştır. Sözlü kaynak olarak kadın görüşmeciler tercih edilmiş ve çocuğun cinsiyetinin belirlenmesinde yapılan uygulamalar, albastı ve nazardan korunma, yas tutma ve kış eğlenceleri gibi konularda bilgiler alınmıştır. Bunların dışında ifade edilen halk inanışları yazılı kaynaklara dayanmaktadır.

² Dede Korkut'ta Trabzon'da bulunan Komnenos Ailesi ve Ak-Koyunluların münasebetlerine dair izler bulmak mümkündür. Eserde geçen Trabzon Tekfuru tabiri Anadolu'daki Türkmen topluluklarıyla Komnenosların münasebette bulduklarına dair bir ipucu vermektedir. Bahsi geçen Dede Korkut coğrafyası içerisindeki Doğu Anadolu'nun kuzeyinde (Artvin ve çevresi, Erzurum, Ardahan) o dönemde bulunan topluluk şüphesiz Ak-Koyunlulardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Boratav, 1958: 50-57.

Artvin’de Görülen Halk İnançları ve Uygulamaları

Türkler teşkilatlı bir şekilde tarih boyunca var olduğu andan itibaren farklı birçok milletle etkileşimde bulunmuş; bu durum onların inanç dünyalarını etkilemiştir. Daha sonra bu inançları iç dinamikleri, yaşantıları, ekonomileri, dil ve edebiyatları gibi birçok alanla kaynaştırarak kendi özgün inanç sistemlerini oluşturmuşlardır. Bu inançlar ya inandıkları din ekseninde gelişmiş ya da eski Türk inançlarından olan atalar, ocak, ağaç, dağ, su, ateş, hayvan ve ölüm kültleri şeklinde tezahür etmiştir. Türkler yaşam tarzları ve ekonomik etmenler gereği sürekli olarak yer değiştirmek suretiyle göç etmişlerdir. Tabii ki bu yer değiştirme hadisesi bir-iki unsurla açıklanamaz. Bu göçler vasıtasıyla Türklerin inançları, adetleri, gelenek ve görenekleri de farklı coğrafyalar taşınmıştır. Taşınmayla beraber kimi zaman farklı dinî ve kültürel düsturları etkilenmişse de çoğu ritüelleri özgün bir biçimde Anadolu insanının hayatında ve çeşitli evrelerinde kendine yer bulmuştur.

Artvin ve çevresi uzun bir süreç içerisinde çok çeşitli toplulukların egemenliğinde kalmıştır. Bundan dolayı halk kültürü ürünleri zenginlik göstermektedir. Daha önce ifade ettiğimiz gibi Artvin, hem Anadolu ve Kafkasya hem de Doğu Karadeniz ve Kuzey Doğu Anadolu’nun bağlantı noktasında olmasından dolayı farklı kültürlerin izlerine taşımaktadır. Bu zengin kültürünü de koruyup günümüze kadar taşımıştır. Halk kültürünün bir kolu olan inançlar, Artvin’in kültürel geçmişinde de önemli yer tutmaktadır. Artvin ve çevresindeki halk inanışları kadim Türklerin kültür dünyasından yansımalar sunmaktadır. Burada görülen halk inanışlarının çok katmanlı olduğu düşündüğümüzde (Türk topluluklarında Kıpçak ve Oğuzlar, yabancı milletlerden Gürcü ve Ermeniler bu tabakayı oluşturur) Gürcü kültürünün önemli bir payı olduğu aşikârdır. Şunu ifade etmek gerekir ki inanç ritüellerinin Oğuz Türkleri, Kıpçaklar veya başka bir millete mi ait olduğunu saptamak kolay bir iş değildir. Biz bu çalışmada daha çok Artvin’de görülen uygulamaları, eski Türk inanışlarıyla karşılaştırmaya çalıştık.

Genel anlamda halk inanışlarının içeriğine bakıldığında inançların ortaya çıkmasında ve şekillenmesinde bazı faktörler vardır. Bunlar kişilerin evreni algılayış şekilleri, toplumsal düzeyde beklenti, ümit, kaygı ve korkuları, karşılaştıkları sorunları anlamlandır/çözüm üretme, eylemleri meşru hâle getirme gibi etmenler sıralanabilir (Eroğlu, 2017a: 31). Halk inanışları araştırmalarında ortaya çıkan belli başlı konular daha

önce tasnif edilmiştir. Artvin’de tespitini yapabildiğimiz hususlarda hemen hemen bu tasnif etrafında şekillenmiştir. Bu başlıklar şöyledir; ziyaret yerleri, yatırlar, mezarlar ve bunlarla ilgili inanışlar, fal, rüya ve burçlar, büyücülük, efsaneler, mitolojiler, kahramanlar, karşılama ve uğurlama, uğur veya uğursuzlukla ilgili inanış ile bunların uygulamaları, geçiş dönemleri (doğum-evlenme-ölüm), dini ve milli bayramlar, ekim, dikim, hasat zamanı, halk hekimliği, halk edebiyatı ve halk eğlenceleri vb. konular çoğaltılabilir (Örnek, 2018: 24-27; Eroğlu, 2017a: 31-32).

Belki de halk bilimcilerin çoğunlukla kullandığı giriş cümlesi “İnsan hayatının başlıca/temel üç önemli geçiş dönemi vardır.” şeklindedir. Halk inanışları araştırmacıları bu dönemi üçe ayırıp incelemeye tabii tutar. Bunlar; doğum, evlilik ve ölümdür. Bu geçiş dönemleri kendi arasında da alt konulara ayrılır ve inanç, âdet, töre, dinsel ritüeller, batıl inanmalar gibi birçok unsur tabii oldukları kültürlerin yapısına ve kültürel zenginliklerine göre oluşur (Arık, 2017: 219). Doğum, evlilik ve ölüm evrelerinde gelenek, görenek ve adetler herhangi bir coğrafyanın kadim kültürünün temelini meydana getirmiştir (Örnek, 2018: 183). Artvin ve çevresinde söz konusu dönemlere ait bazı uygulamalar bulunmaktadır.³

Türk insanının yaşantısında doğum, soyun devam ettirilmesi anlamı taşıdığı için çok önemli bir hadise olarak düşünülmektedir. Halk arasında da ortak bir görüş çocuğun doğumu aileye bolluk bereket getirdiği yönündedir. Artvin’de Rize ve Erzurum illerinden farklı olarak çocuğun cinsiyeti konusunda fazla ayırım yapılmazdı. Özellikle Artvin merkezde çocuk ayırımı olmadığı ve bunu yapan olursa da toplum nezdinde ayıplandığı vurgulanmıştır (KK-4). Türkiye’nin çeşitli yörelerinde kadın hamile olduğunda çocuğun cinsiyetini tespit etmek için pek çok uygulama ortaya çıkmıştır. Artvin’de yaygın olarak yapılan bu uygulamalar çok görülmemekle birlikte bazı inanışlar vardır. Buna örnek olarak köyün ileri gelenlerinden bir kadın, hamilenin karnına bakar ve yuvarlak ise erkek; uzunsa kız çocuğu olacağını söylerdi. (Güven, 2018: 178).

Çocuk doğduğunda kurban kesilmesi Doğu Karadeniz’de yaygın bir inanıştır. Bu özellikle erkek çocuk doğduğunda yapılırdı (Ayçiçek, 2016: 62). Artvin’de ise bu uygulama kız ve erkek ayırımı gözetmeksizin gerçekleştirilirdi. Allah’a şükür etme anlamı taşıyan bu kurbanı “akıka” adı verilirdi. Akıka, İslam öncesi Arap inanışlarından biridir. Burada çocuk doğunca yedinci günü ona kurban kesilir aynı zamanda başındaki tüyler tıraş

³ İncelemede bulunduğumuz yerler Yusufeli, Ardanuç, Şavşat ve Merkez’dir. Genellikle buralarda görülen uygulama ve inançlar üzerinde durulmuştur.

edilip isim verildikten sonra kesilen kurbanı da akıka kurbanı denir. Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v.), akıkayı bizzat kesmiş ve kesmeleri içinde Müslüman ahaliyi teşvik etmiştir. Bunların dışında çocuğun tıraş edilmiş başına kesilen kurbanın kanı da sürülürdü (Arık, 2017: 219-220). Ülkemizde Artvin ve Rize başta olmak üzere farklı bölgelerde de bu âdet görülmektedir.

Al-basması/Al-karısı Anadolu'nun hemen hemen her tarafında görülmekle birlikte Azerbaycan, Kuzey Irak (Kalafat, 1994: 19) ve Gagauz Türklerinde de bu inanç vardır (Güngör ve Argunşah, 1998: 131-132.) Al-basmasının ismi bölgelere farklılık göstermektedir. Bunlar; al, al-anası, al-kızı, al-karısı, ablası, abası, al-bıs şeklindedir. Bu inanç temelde kötü ruhlardan sayılan ve cin, şeytan ve dev olarak hayal edilen bir varlıktır (Eroğlu 2017b: 267). Bahaeddin Ögel bu konu hakkında Ateş anası ve al-bastı *-ot ene-* yani Ateş ana deyiş ve anlayışı üzerinde durmuştur. Ot ene dişleri dışarıya sarkmış korkunç bir tanrıça olarak anneye veya çocuğa musallat olan bir varlık şeklinde tasavvur edilmiştir. Ayrıca yeni doğum yapan kadınlara musallat olan Al-karısının *ocak/ateş* inancı ile ilgili olduğunu belirtmiştir (Ögel, 2014: 633-652).

Albasması, alkarısı/albastı gibi farklı isimlerle anılır ve Türk dünyasında da oldukça yaygın bir inandır. Artvin'de ise "albasması" ismi ile yaygınlık kazanmıştır. Özellikle lohusalık döneminde görülen bu "kara iyeden" yöre halkı korunmanın yollarını aramıştır. Öncelikli yapılan uygulama bebek ve annenin ilk kırk gün kesinlikle tek bırakılmamasıdır. Tek kalındığında kötü ruhlar/kara iyelerin onları rahatsız edeceği inancı hâkimdi (Güven, 2018: 180). *Kırkı çıkma/Kırk inancı* Kalafat'a göre "Türk halkları ile birlikte yaşadıkları başka halklar arasında oldukça yaygındır. Kırk, kırklı ve kırkın çıkarılması ile ilgili birçok inanç ve uygulama vardır" (Kalafat, 1994: 15-21). Bunun dışında lohusalıkta anneye su içirilir, uyurken yanına ip veya Kur'an konurdu. Artvin'in Şavşat ilçesinde anne ve bebeği albasmasından korumak için çevre illerden "al taşı" getirtilir Kur'an ile beraber yanına konurdu. Ayrıca muska takam inancı da vardı (Güven, 2018: 180).

Kötülük ve uğursuzluk getirdiğine inanılan bir başka güç de kara-kuradır.⁴ Kara-kuranın basması durumunda bireyin damarlarındaki kan akışı yavaşlar, vücuda kuruma ve

⁴Türkler kara anlayışı/inancı hakkında; "Eski Türk toplumunda hastalığın sebebi genel olarak kişinin çevresinde bulunan ruhlar/iyelerle uyumunun bozulmasına veya ruhun kaybolmasına bağlanmıştır. Geleneksel Türk dininde, tabiatıta mevut

uyuşukluk hissi gelirdi. Bu inanca Kayseri’de yaşayan Uygur ve Kazak Türklerinde de görülmektedir. Uygur ve Kazaklar da tıpkı Artvin’de görüldüğü gibi al-bastı yerine *kara* tabiri kullanırlar. Lohusa ve çocuk üzerine odaklanan bu inanışta, anne yalnız bırakılmaz ve geceleri dahi evin ışıkları açık bırakılır (Güngör, 1992: 7-8).

Yaşar Kalafat kırklama inancı ile ilgili verdiği bilgilerde, Akdeniz’de bu inanışa iki mana yüklendiğini ifade etmiştir. Bunlardan ilki çok iyi temizlenmek anlamındadır (Kalafat, 1994: 16). S. Veyis Örnek bu durumu “Hem lohusaya hem de çocuğuna kırk basmaması için kırk gün içinde yapılan pek yaygın işlem vardır ki bunun adına *kırklama* denir.” Şeklinde izah etmiştir. Kırklama dışında kırk dökme, kırk çıkarma gibi adlandırmalarda yapılmıştır (Örnek, 2018: 203). Artvin’de albastıda olduğu gibi kırklanmadan korunmak ve onun kişiye zarar vermesini engellemek için pek çok uygulama yapılırdı. Bunlardan birisi suya dua etmek ve o suyla anne ile bebeği yıkamaktır. Yıkama işleminden sonra her ikisi de dışarı çıkarılarak gezdirilirdi (KK-1).

İlerleyen dönemlerde çocuk yürüyemiyor veya ayağını ters basıyorsa bir mezarlığa götürülerek, çıplak ayakla toprağa bastırıldı, bu yaygın bir inanıştır. Bunun dışında ayrıca çocuğu ipten atlattırırldı ve böyle bir çocuğa “*çilen kesilmemiş*” derlerdi. (Tokdemir, 1993: 240). Artvin Merkez ve köylerinde “hedik” sık uygulanan bir ritüeldi. Yörenin kadınları toplanır ve eğlence düzenlerlerdi. Bu durum sadece bebek için değil, yılın bereketli geçmesi için de yapılırdı (Kalafat, 2010: 381).

Eski Türklerin yaşantısında olduğu gibi günümüzde de evlenip çocuk sahibi olmak kişiden beklenen bir durumdu. Türk toplulukları evlilik hadisesine kutsal bir anlam yüklemekte ve bu hadisesinin olumsuz bir sonla bitmesini engellemek için büyük çaba harcamaktadırlar. Yuva kurulduktan sonra evin simgesi olarak *ocak* kabul edilmiştir. Yakut Türkler bu noktadan hareketle evliliği *sönmez bir ateş yakma* şeklinde tanımlamışlardır (Eroğlu, 2017b: 272). B. Ögel’in ifade ettiği gibi her ailenin bir ateşi veya ocağı vardır. Ocağın sönmesi ayrı bir önem taşımaktaydı. O sönerse aile müessesesi de biterdi (Ögel, 2014: 637). Düğün, evlilik ve gerdekte karşımıza çıkan halk inanışlarındaki temel gaye topluma veya bireyleri kara iyelerden koruma, sağlıklı bir şekilde üremesini sağlamak ve ocağına bolluk-bereket getirmektir. (Kalafat, 2012: 415).

dağ, ağaç, su, kaya, ateş, vb. varlıkların birer ruhunun bulunduğu ve bunların da iyilik verenler (ak iyeler) ve kötülük verenler (kara iyeler) olarak ikiye ayrıldığına inanılır.” Bkz. Kılıç 2017: 312.

Yukarıda bahsettiğimiz dönemlerle ilgili ülkemizde birçok uygulama vardır. Artvin’de de bunlar sıklıkla görülmektedir. Evlilik çağındaki kızların kollarını bağlamaları sonucunda kismetlerinin kapanacağı yaygın bir inanıştır. (Kalafat, 2009: 42). Yusufeli’nde kızlar ve erkekler ayrı ayrı toplanarak “tuzlu bokol/koko” diye adlandırılan aşırı tuzlu bir ekmek yapıp yerlerdi. Buradaki amaç tuzlu ekmeği yedikten sonra rüyada evleneceği kişiyi görebilmektir (KK-2). Kız istemesine yönelik yapılan uygulamalarda görülen ilginç ve bir o kadar önemli olan bir inanış ise kız evine ilk gidip istemeye gelineceğini söyleyen grubun (elçiler) çoraplarını “ters” giymesidir (Karasüleymanoğlu, 2015: 153). Bu ters giyme işlemi, ters inanışı hemen hemen bütün Türk dünyasında görülen bir uygulamadır.

Kız istenmesinden sonra söz kesilir. Karşılıklı hediyeleşmelerin ardından kız tarafı erkek ailesine yemekler yapar, erkek tarafı da çeşitli hediyeler getirirdi. Bundan sonra olan kısım düğündür. Burada “yenge” ve “sağdıç” önemli kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Yenge “vala” denilen bir başörtüsü takardı (Güven, 2018: 182). Şavşat yöresinde, günümüzde “konvoy” denilen hadiseye burada “makar” denmektedir. Bunun kalabalık olması ailenin çevreye karşı olan imajı noktasında önemliydi. Gelinin ailesi, sağdıçtan “koç ve sandık parası” adı altında bir miktar para alırdı. Gelinin⁵ evden alınması esnasında yöresel oyun havalarının çalınmasına önem verilir; burada tulum ve akordeon gibi çalgılar tercih edilirdi. Düğün bittikten sonra eve giderken, köyün gençleri at yarışı yaparlardı. Bu yarışa “papağa at sürmek” adı verilmiştir. Yarışı kazanan atın boynuna “namer” denilen bir tür kumaş takılırdı (Tokdemir, 1993: 258).

Artvin’de eski köy düğünlerinde davul ve zurna çalınması yaygındı. Ancak son dönemlerde tulum ve akordeon gibi çalgılar sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır. Düğünlerde kazanlarla yemekler yapılırdı. Bu özellik Güney ve Doğu Anadolu’da oldukça yaygındır. Düğün bitiminde gelin ile damat eve girerken bazı etkinlikler yapılmaktadır. Eşiğe bal sürmek/dökmek bunların başındadır. Bal, o evliliğin ömür boyu mutluluk ve refah içinde geçmesi için sürülürdü. Eşiğe bal veya çeşitli yiyeceklerin sürülmesi inancı ülkemizde Aydın ili başta olmak üzere, Türk kültür coğrafyasının daha birçok yerinde uygulanmaktadır (Kalafat, 2009: 48). Balın dışında giriş kapısına bıçak saplanırdı. Bununla ev içerisinde kavganın ve kötülüğün olmasını engellemek amaçlanmıştır (Güven, 2018: 183).

⁵ Şavşat’ta geline “dodopal” denirdi. Dodopal Gürcüce bir kelime olup დოდოპალი şeklinde yazılır. Gelin anlamına gelen bu tabir, Gürcülerin efsane Kralı Tamara için de kullanılmıştır.

Yine eşikte gelinin başından aşağıya bazı yiyecekler dökülür, bunun evliliğe bereket getireceği düşünülürdü. Bu inanış eski Türklerde görülen “saçı” inancı ile bağlantılıdır. (Gömeç, 1998: 44). Gerdek gecesi gelin veya damadın bağlanmasından korkulurdu. Bu bağlanma ilişkiye girememe ve çocuk yapamama üzerinedir. Bağlanmadan korunma için birtakım ritüeller vardır. Bunlardan birisi yatak odasının kapısına veya tavanına bıçak saplamaktır (Kalafat, 2009: 46). Düğünden bir hafta sonra “ayak dönümü” diye adlandırılan bir uygulama yapılırdı. Burada evli çift kızın evine giderdi (Güven, 2018: 183).

Geçiş dönemlerinin son safhası ölümdür. Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi Artvin'de ölüm ve ölümlerle alakalı birtakım inanmalar vardır. Bazı hayvanların hareketleri ölümü belirten hâl olarak algılanmıştır. Köpeğin hâl ve hareketlerinden bazı anlamlar çıkarılmıştır. Bu hayvanın kurt gibi sesler çıkarması bazı doğa olaylarına ve ölümlere yol açacağı düşünülmektedir (Tokdemir, 1993: 262). Kırgızistan'da bazı hayvanların hâl ve hareketleri ölümü düşündüren belirtiler arasında yer almaktadır. Anadolu coğrafyasında görüldüğü gibi köpek uzun uzun ulursa ona en yakın evden cenaze çıkacağı inancı hâkimdi (Eroğlu, 2017b: 278). Alevi inancında da köpeğin uluması ölüm geleceği anlamındadır. Doğu Anadolu'daki bazı Tatar nüfusu arasında köpeğin bir evin yanında kurt gibi uluması aynı Kırgızlarda görüldüğü gibi o yerde ölü çıkacağı anlamına gelirdi. (Kalafat, 2011: 21 - 25).

Artvin ve çevresinde ölüm hadisesinden sonraki inanışları baktığımızda, ölünün kokmasını engellemek için soğuk yer tercih edilir ve şişmemesi için de üzerine bıçak konurdu. Bu inanış Anadolu'da yaygın bir şekilde gerçekleştirilmektedir. Bölgede ölü evine komşular tarafından yemekler götürülme hadisesine çok önem verilmektedir. Ölü yemeği/aşı diye adlandırılan âdet, ülkemizde tarihi geçmişi olan bir gelenektir. Günümüzde mutlaka uygulanması için aile, tüm imkânlarını seferber etmektedir. Ölü aşı, ölenin ruhuna veya canı için verilmektedir. Burada maksat ölenin öte tarafta hayatını sürdürdüğü, başka ihtiyaçların yanı sıra mevtanın yeme ihtiyacı olduğu anlayışı vardır. Eğer ölü aşı olmazsa ölenin ruhunun geride bıraktıklarını tedirgin edeceğine inanılmaktadır (Örnek, 2018: 304). Cenaze çıkarılma işlemi sırasında ölünün evin bereketini de yanında götüreceğine inanılırdı. Bundan dolayı ince ve sivri bir ağaç parçası kapı girişine çakılırdı (Güven, 2018: 185).

Ölünün ardından kişinin yakınları üzüntüyü çeşitli şekillerde ifade etmeye çalışır. Bunlardan birisi ölen insanlara ait eşyaların atılmasıdır. Bunun dışında ölen insanın bazı şahsi eşyalarını yakınları tarafından muhafaza edilmektedir. Eşyaları alan kişiler bunlara baktıkça ölüyü anar ve rahmet diler. Ölen kişiye karşı özlem duygusu bu şekilde giderilmeye çalışılır. Özellikle ölenin değerli bir eşyasını kırık çıkana kadar saklama ve ona bakarak ağlama yas tutma olarak düşünülmektedir (KK-1). Bu halk inancı Kafkas kökenli Türk toplulukları olan Karaçay, Nogay, Karakalpaklar ve bölgenin diğer sakinleri Oset, Çeçen ve Çerkezlerde görülmektedir. Ölenin eşyası itina ile saklanır, şahsın özlemle hatırlanmasını sağlar. Bu anlayış Türklerin inanç dünyasında tul olarak bilinir. Bu inancın temelinde ruhun aslında ölmediği, ölenin yakınlarıyla ölenin ruhu arasında bir bağlantının bulunduğu inancının olduğu anlaşılmaktadır (Abdurrezzak ve Kalafat, 2019: 8)

Geçiş dönemlerinin dışında yöredeki diğer inanışlardan birisi de yağmur ile ilgilidir. Ardahan'ın yanı sıra Artvin'in ilçelerinde de yaygın olarak tuzun yağmuru durdurduğu anlayışı hâkimdir. Yaygın olarak tava ters çevrilir ve üzerine tuz eklenirdi. Bu şiddetli yağmurları engellemek içindi (Tokdemir, 1993: 254). Bu uygulamanın kadim Türklerde gökyüzüne doğru ok atma ritüeli ile bir bağlantısının olabileceği ileri sürülmüştür (Demiryürek ve Öksüz, 2010: 362). Karapapak Türklerinde de dolu yağdığı zaman benzer bir uygulamaya yapılmaktadır. Doluyu durdurmak için tava ters çevrilir, tuz dökülür ve manzum bir metin söylenerek dolunun duracağına inanılırdı (Aslan, 2014: 38). Karapapak Türkleri, Kafkas kökenli bir halktır ve Anadolu'da çoğunlukla Ardahan-Kars illerinde yaşamaktadırlar. Artvin'e komşu olan bu bölgelerde benzer âdetlerin görülmesi şaşırtıcı değildir.

Türklerin inanç dünyasında tuzdan beklenti yüksekti. Ona her daim ekmek gibi kutsiyet atfedilmiştir. Tuzun çeşitli hastalıkların tedavisinde tercih edilmesi de bundan dolayıdır. Yusufeli ve Artvin Merkez'de kurbağaya dokunulması veya yıldızların sayılması durumunda elde-yüzde çıkan siğillerin⁶ tedavisinde tuzdan medet umulmuştur. Bu kapsamda güneş doğmadan bir avuç tuzun üzerine üç ihlâs süresi okunur, tuza üflenir ve göle atılırdı (Kalafat, 2010: 376; Tokdemir, 1993: 254).

Dolu ile beraber gökyüzünden “huto ve yürek taşı” diye adlandırılan iki taşın düştüğü inancı vardı. Huto taşı inancı ise Yusufeli'nin (KK-2) dışında Ardanuç ve

⁶ El ve yüzde çıkan siğillere verilen yöresel isim “mecec”tir.

Şavşat'ta da görülmektedir. Yaşar Kalafat bu taşların “yada taşı” ile paralellik gösterdiğini vurgulamıştır (<http://yasarkalafat.info/?p=2080>: 06.02.2020).

Araştırma sahası içine giren bölgede nazar değmesini engellemek ve kötü ruhlardan kurtulmak/korunmak amacıyla (KK-3) evlerin kapısına, bahçe girişlerine koçboynuzu, ayı pençesi, at nalı gibi nesnelere asılır. Türk kültürü ve inancında bazı hayvan kemikleri evleri nazarlardan koruması amacıyla koruyucu bir unsur olarak kullandığı tespit edilmiştir. Örneğin at kafası Kuzey Kafkas Türklerinde, Çuvaş ve Başkurlarda bu maksatla (koruyucu) kullanılmıştır. Anadolu'da da görülen kurban edilen hayvanların kafataslarının kapı başlarını asılmasının bir benzeri VIII. yüzyılda Göktürklerde de rastlanmaktadır. Türklerde görülen ve uğur getirdiğine inanılan ayrıca kötü/kara iyilerden korunacağı düşünülen taş parçası, bitki, kurt dişi, ayı pençesi ve hayvan boynuzu gibi nesnelere bazıları ya bireyin boynuna ya da evin giriş kapısına asılırdı. Bunun da muska ve tılsım olarak kabul edildiği ve kişiyi, hane halkını nazarı engelleyeceğine inanılırdı. Bu inancın kökeni İslam öncesi geleneklere kadar götürülür. Hun mezarında elde edilen çok sayıda ürünün üzerinde küçük ebatta koç ve koyun heykellerine ve koçboynuzuna rastlanmıştır (Keskin, 2018:194-204). Artvin'in Sarıbudak (Melo) Köyü'nde nazardan sakınmak amacıyla bitki kökenli ve hayvansal nesnelere karşımıza çıkmaktadır. Kurban gözü, yumurta kabuğu, guguk kuşu dışkısı ve kafatası hayvansal nesnelere; kuşburnu diken, arpa, budak, ağaç kabuğu ve kiraza ağacı kabuğu da bitkisel nesnelere örnek gösterilir (Gökçimen 2005: 198). Mersin ilinde de bu inanış görülmektedir. Evlerin giriş kapısına koçboynuzu asılırdı. Buradaki maksat nazardan evi korumak ve kara iyilerin evin bereketini alıp götürmesine engellemektir. Bu açıdan bakıldığında koçboynuzuna manevi bir anlam yüklenmiştir (Çıblak, 2004: 113).

Orta ve Doğu Karadeniz'de görülen “kuş yenkmesi” tıpkı lohusa anneye albasması gibi burada da çeşitli kuşların basmasından çekinilirdi. (Kalafat ve Gündoğdu, 2014: 55). İnanışa göre kuşlara yenilme hâlinde (bu yenilme durumu halk tarafından özel bazı anlamlar yüklenen kuşların ötüşünü duyan kişilerde gerçekleşir) kişide ağır bir takım rahatsızlıkların ortaya çıkacağı ve o yıl içerisinde tüm işlerinin olumsuz gideceği inancı hâkimdi (Tokdemir, 1993: 260-262).

Türk halk inanışları içerisinde, ya kişilerin ya da toplumların hayatlarını etkileyen, inançlarla alakalı tabiatüstü özellikleri sahip olduğu kabul edilen ancak tam olarak şekillenmemiş varlıklar hakkında pek çok anlatı bulunmaktadır. İç Anadolu ve Karadeniz

Bölgesi'ndeki inançlarda düşsel bir varlık olarak kendine yer edinen *Karakoncoloz* Türkistan ve Sibiryaya inanç dünyası içerisinde de bulunmaktadır (Küçük, 2016: 359). Yaygın inanış Karakoncoloz yılın en soğuk günlerinde ortaya çıkar şeklindedir ancak Yusufeli'nde yılbaşı gecesinde görüldüğü inanışı hâkimdir. Bu inanışa aynı zamanda Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan gibi Balkan ülkelerinde de rastlanır. Tabiatıyla her bölge kendine özgü yaşantısı içerisinde Karakoncoloz farklı şekillerde ve anlamlarda orta çıkmaktadır. Buradan da bu anlayışın çok kültürlü bir yapıya sahip olduğu tespiti yapılabilir. Karakoncolos inancının bulunduğu Türkçedeki ilk kaynaklardan birisi Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'dir.⁷ Artvin'de yeni doğmuş çocukların ciğerini yiyen bir yaratık olduğu inancı vardır. Yılbaşı gecesini dışında yılbaşını takip eden on gün içerisinde de ortaya çıkabilirdi. İnsan taklidi yapan bu yaratıktan korkulurdu. Yeni doğmuş çocukların dışında buzağuları da yer şekil bir inanış vardır (Artvinli, 2000: 1005).

Artvin merkez ve bazı ilçelerinde yapılan kış veya yılbaşı eğlencelerine *Harfana ya da Arfana* denmektedir. Bu gelenek Balıkesir, Konya, Bayburt, Erzincan, Erzurum, Bolu, Tokat, Adıyaman ve Sinop gibi Anadolu'nun çeşitli yerlerinde; Özbek, Uygur, Kırım Karay, Bulgar ve Romanya Türklerinde farklı isimlerle sürdürülmektedir (Ekici, 2016: 250-251). Özellikle köylerde kış gecelerini eğlenceli hâle getirmek için mahalleli toplanır, et pişirilip yenir içilir ve yöreye özgü çalgılarla eğlenilirdi (KK-3).

Şavşat ve çevresinde görülen eğlence türlerinden birisi de *Berobanadır*. Oyunu daha çok mahallenin gençleri gerçekleştirirdi. Kostüm olarak yüzlerinde maske bulunur ayrıca değişik hayvanların derileriyle yüz ve vücutlarına sararlardı. Oyuna davul, zurna ve tulum gibi yöresel çalgılar eşlik eder. Temelde oyunun amacı yaklaşık 10 kişilik bir grup, ilginç ve dikkat çekici kostümler giyinerek köydeki evlerin kapısını çalar ve buradan yiyecek toplarlardı. Malzemeleri toplayan köyün delikanlıları akşamları toplanıp yemek yer ve eğlenceli vakitler geçirirlerdi (<http://www.chveneburi.net/kultur/berobana-h463.html>:07.02.2020). Bu oyunun kıyafet ve isim olarak Gürcistan'da da rastlanmaktadır. *Berikaoba* ve *Keenoba* adlı iki türü vardır. Berikaoba oyununda temel olan toplumun Tanrı'dan istekleridir. Halk güzel hava ve bereketli bir hasat istemektedir. Bunu yaparken

⁷ “Yunanca literatürde bu varlık genellikle *kalikancaros* şeklinde bilinmektedir. *Kalikancarosların* yeryüzüne çıkış tarihi olarak, 24 Aralık Noel arifesini yani İsa Peygamber'in doğuşu kutlamalarının bir gün öncesini gösterilmektedir. Bunlar görünüş olarak vahşi ve korkunçurlar, hiç kesmedikleri uzun ve korkunç tırnakları vardır. Bunlarla insanların yüzlerini yırtarlar. Her birinde birer kusur olduğuna inanılırdı. Kimi topal ya da çarpık bacaklı, çarpık yüzlü, çarpık elli, tek gözlü, tek ayaklı, şaşı olabilirdi. Milos'ta güçsüz, bir deri bir kemik oldukları düşünülürdü” Bkz. Şişmanoğlu Şimşek 2018: 184-197.

de insanları eğlendirmek amaçlanmıştır. Ayrıca oyun esnasında bol bol dans edilir ve eğlenilir. Keenoba oyunu ise Berikaobaya benzerlik göstermektedir. Burada şehir veya köy erkenden hazırlıklara başlar. Yöre halkı o güne özel olarak yiyecek-içecek temin eder, hayvanlar kesilir ve hamur işi ürünler tüketilir. Oyunun başkarakteri şans getirdiğine inanılan birisi olmalıdır. Bir önceki yıl iyi bir hasat yoksa ve insanlar genel anlamda mutsuzsa geçen dönemki kişi değişir yerine başka birisi gelirdi. Söz konusu her iki oyunda da kapı kapı dolaşarak yiyecek-içecek isteme vardır. İki oyunda da maske takılır. Karakterler keçi yününden veya mısır saçaklarından yapılmış nesnelere takarak nispeten korkunç bir görüntü oluştururlar. Oyunların ortak noktalarından birisi de kötü ruhlu karakter genelde Arap, İranlı yani Müslüman olarak tasavvur edilmiştir. Çünkü Araplar tarihte uzun bir dönem Gürcülerle mücadele etmiş ve düşmanlık kazanmışlardır. Bu oyunlar günümüzde de varlığını sürdürülmektedir (Altun ve Khvedaliani, 2019: 1-14).

Yılbaşı gecesinden sonraki gün kimsenin başka eve ziyarete gitmemesine özen gösterilirdi. Çünkü uğursuzluk getireceği ve o yılın bereketsiz geçeceğine inanılırdı. Böyle bir durum olmuşsa bereket getirmesi için hemen o eve bir koç getirilip, evin içinde dolaştırılır ve sonra çıkartılırdı (Tokdemir, 1993: 260). Bu uygulamada da görüldüğü üzere koçun tıpkı eski Türklerde olduğu gibi Artvin’de de kutsal bir anlamı olduğu açıktır.

Sonuç

Artvin ve çevresi sadece Türklerin değil, Gürcü, Ermeni ve Rus gibi farklı ırktan milletlerin etkisi altında kalmış bir sahadır. Tabiatıyla bu durum bazı problemleri beraberinde getirirse de çalışma sahasını çok kültürlü, katmanlı ve zengin bir bölge olmasına sebebiyet vermiştir. Kültür katmanının derin olduğu Artvin’de halk inançlarının kökenlerini tespit etmek, onları bir millete veya çeşitli dine bağlamak çok zor husustur. Bunun tespitini yaparken çok dikkatli olmak gerekmektedir.

Artvin’in ilçeleri kendi içerisinde farklı kültürleri bünyesinde barındırır. Sahil kesimi olan Hopa ve Arhavi’nin, iç kesimlerde olan Yusufeli, Şavşat ve Ardanuç’tan çok başka âdetler, gelenek ve görenekler olması doğaldır. Bu durum tarih boyunca da böyle olmuştur. Kıyı kesimi daha çok Laz-Hemşin inanç kültürü çerçevesinde gelişim göstermiştir. Yusufeli, Ardanuç, Şavşat’ta ise Gürcü ve özellikle Türklere dair inanışların izlerini gözlemlemek mümkündür.

Abdülkadir İnan ve İsmet Zeki Eyüpoğlu gibi bilim insanları günümüzde Anadolu coğrafyasında yaşayan halk inanışlarının kökenini Türkistan’da aramakta ve eski Türklerin

inancını şekillendiren Şamanizm'i işaret etmektedirler. Var olan bütün inançlar ve âdetlere Türkistan kökenli demek doğru bir yaklaşım değildir. Hiç şüphesiz Anadolu'da daha önce olan toplulukların dinî düsturları ve yaşam şekilleri de etkilidir. Tespiti yapılan halk inançlarında eski Türk inançlarından olan ateş, su, hayvan ve ölüm gibi kültler Anadolu coğrafyasındaki inanmalarda kendilerine yer bulmuştur. Ayrıca Artvin'de görünen bu inanışlar günümüzde farklı coğrafyalarda yaşayan ve farklı dine mensup Türklerde de görülmektedir. Zaten biz de bu sebeple Artvin halk inançlarını Gürcü ve Ermenilerden ayırıp Türklüğe bağlayabiliriz.

Bu makalede Yusufeli, Ardanuç ve Şavşat ilçelerinde gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda ulaşılan bilgiler, Anadolu'nun farklı bölgelerinde ve diğer Türk coğrafyalarındaki halk inanmalarına yönelik yapılan çalışmalar değerlendirilmiştir. Bu çerçevede Artvin halk inançları özelinde bazı kıyaslamalar yapılmıştır. Elde edilen veriler sonucunda Artvin ve çevresinde görülen halk inanışlarının özellikle Kafkas coğrafyasında yaşayan topluluklarla ortaklık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Söz konusu halk inanışı uygulamalarından hareketle, eski Türk inancına dair bakiyelerin günümüzde bu bölgede izlerini rastlanılmıştır. Ayrıca bölgede varlığını sürdüren uygulamalardan Berobana geleneğinin Anadolu'da sadece Artvin ve çevresinde görülmesi zikredilmesi gereken bir husustur. Berobana Gürcistan'da da varlığını sürdürmekte olup bu durum Artvin'in Gürcistan sahası ile aynı kültür potasında olduğu yorumunun yapılmasını mümkün kılmaktadır.

Netice itibariyle bu çalışmada Artvin Merkez ve bazı ilçelerinde birtakım halk inanışları ve uygulamaları olduğunu, bunlarında hem Anadolu hem de diğer Türk coğrafyalarında nasıl tezahür ettiği ifade edilmeye çalışılmıştır. Metin içerisinde verilen örneklerle tüm bölgenin kültürünü, yaşantısını tamamıyla anlatmak söz konusu olamaz. Fakat halk inançları hususunda konu irdelendiğinde araştırma yapılan bölgede Türkistan coğrafyasındaki kadim Türk inanç sisteminin izlerinin devam ettiği görmek mümkündür.

Kaynaklar

- Abdurrezzak, A. ve Kalafat, Y. (2019). Pınarbaşı Halk İnançlarında "Arpad", "Angut", "Şiranga" Tanımlamaları ve Mitolojik Derinlikler, *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi Mustafa Aksoy Armağanı*, 3(1), 6-14.
- Altun, S. ve Khvedaliani, T. (2019). Gürcü-Türk Halk Gösterileri "Berikaoba, Keenoba ve Orta Oyunu" Üzerine, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29, 1-14.

- Arık, D. (2017). İslam Öncesi Arap İnanışları, *Halk İnanışları El Kitabı* (Ed. A. H. Eroğlu ve D. Arık), Ankara: Grafiker Yayınları, 210-235.
- Artvinli, T. (2000). *Yusufeli Külliyyâtı*, c. 2, Artvin, Yusufeli Belediyesi Yayınları.
- Aslan, E. (2014). Karapapak-Terekeme Türklerinde Doğa Olayları İle İlgili Halk İnançları ve Mitolojik Boyutu, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16 (Özel Sayı II), 37-40.
- Ayçiçek, A. (2016), *Rize'de Kıpçak İzleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, SBE.
- Bilgin, M. (2010). *Doğu Karadeniz Tarih-Kültür-İnsan*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Boratav, P. N. (1958) Dede Korkut Hikâyelerindeki Tarihi Olaylar ve Kitabın Te'lif Tarihi, *Türkiyat Mecmuası*, 13, 31-62.
- Bulduk, Ü. (1996). Dede Korkut, Oğuz Elleri ve Kafkaslar, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 18(29), 247-251.
- Çıblak, N. (2004). Halk Kültüründe Nazar, Nazarlık İnanıcı ve Bunlara Bağlı Uygulamalar, *TÜBAR*, 15, 103-125.
- Demiryürek, G. ve Öksüz, M. (2010). Yusufeli'de Halk İnanmaları ve Efsaneler, *Geçmişten Geleceğe Yusufeli Sempozyumu*, (Ed. M. Demirel ve M. Akıllı), Artvin, Mayıs 2010, 361-369.
- Ekici, S. (2016). Türk Halk Müziğinin Aktarımında Oda Toplantılarının Önemi ve Harput Kürsü Baş Örneği, *Uluslararası Türk Dünyası Kültür Araştırmaları Dergisi*, 2(7), 249-257.
- Eren, M. (2013). "Halk İnanıcı" Kavramının Sınırları Ve Sınırlılıkları Üzerine Bir İnceleme, *Turkish Studies*, 8(13), 857-865.
- Eroğlu, A. H. (2017a). Halk İnanışlarına Giriş, *Halk İnanışları El Kitabı* (Ed. A. H. Eroğlu ve D. Arık), Ankara: Grafiker Yayınları, 20-42.
- Eroğlu, A. H. (2017b). Geçiş Dönemleri İle İlgili İnanışlar, *Halk İnanışları El Kitabı* (Ed. A. H. Eroğlu ve D. Arık), Ankara: Grafiker Yayınları, 258-282.
- Gökçimen, A. (2005). Artvin İlinin Sarıbudak Köyünde Nazarla İlgili İnanışlar, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Prof. Dr. Şinasi Tekin Özel Sayısı*, 27, 197-201.
- Gömeç, S. Y. (1998). Şamanizm ve Eski Türk Dini, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4, 51-92.
- Güngör, H ve Argunşah, M. (1998). *Gagauzlar*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Güngör, H. (1992). Kayseri'de Yaşayan Uygur ve Kazak Türklerinin Bazı Âdet ve İnanışları, *Milli Folklor*, 2(14), 7-11.
- Güven, O. (2018). *Artvin'in Kültürel Tarihinde Türk İzleri*, Ankara: Kitap 72 Yayınları.
- Işık, A. (2001). *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İnan, A. (2013). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kalafat, Y. (1999). *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Kalafat, Y. (2019). *Azerbaycan-İran-Anadolu-İrak Halk İnançları Hattı*, Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kalafat, Y. (2009). *İslâmiyet ve Türk Halk İnançları*, Ankara: Berikan Yayınevi,
- Kalafat, Y. (1994). Türk Halk İnançları Hususiyile Doğu Anadolu ve Toroslarda (Kırk) Motifi, *Milli Folklor*, 3(22), 15-21.
- Kalafat, Y. (2010). Karşılaştırmalı Yusufeli Türk Halk İnançları, *Geçmişten Geleceğe Yusufeli Sempozyumu*, (Ed. M. Demirel ve M. Akıllı), Artvin, 371-381.
- Kalafat, Y. (2011). Barak Baba ve Hayvan Ata Miti, *Erciyes Dergisi*, 408, 21-25.
- Kalafat, Y. ve Kaan Gündoğdu (2014). Tokat Yöresi Halk İnançlarında Basamak-Basılmak ve Kuş Yenkmesi, Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu, Tokat, 55-68.

- Karasüleymanoğlu, Ş. (2015). *Artvin Halkbiliminden Çizgiler*, Ankara: Yusufeli Belediyesi Yayınları.
- Keskin, Y. M. (2008). Türk Toplumunda Nazar Olgusu ve Buna Karşı Geliştirilen Korunma ve Kurtulma Pratikleri: Elazığ Örneği, *Dini Araştırmalar*, 11(32), 191-214.
- Kılıç, S. (2017). Halk Hekimliği/Sağaltma Ocakları İle İlgili İnanışlar, *Halk İnanışları El Kitabı* (Ed. A. H. Eroğlu ve D. Arık), Ankara: Grafiker Yayınları, 2017, 310-323.
- Küçük, A. (2016). Orta Asya'nın Yalmavuz/Celmoğuz'u ile Doğu Karadeniz Yöresi'nin Goncoloz'u Arasında Bir Karşılaştırma, *Uluslararası Türk Dünyası Kültür Araştırmaları Dergisi*, 2/7, 351-362.
- Ögel, B. (2014). *Türk Mitolojisi*, 2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Örnek, S. V. (2018). *Türk Halkbilimi*, Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Subaşı, Ö. (2013). XI. Yüzyılda Tao-Klarceti Bölgesinde Türk Hâkimiyeti, *Turkish Studies*, 8(5), Ankara, 705-731.
- Şimşek Şişmanoğlu, Ş.(2018).Türkçe ve Yunanca Kaynaklarda Karakoncolos/Kalikancaros İnanıcı, *Millî Folklor*, 120, 184-197.
- Şişman, B. (2000). Anadolu'da Yaşayan Halk İnançlarının Menşei Üzerine Bir Araştırma, *Millî Folklor*, 6(46), 104-108.
- Tanyu, H. (1976). Dinî Folklor veya Dini-Manevi Halk İnançlarının Çeşit ve Mahiyeti Üzerinde Bir Araştırma, *AÜİF Dergisi*, 20, 123-142.
- Tokdemir, H. (1993). *Artvin Yöresel Folkloru*, Ankara: (Yy.).
- Toksoy, A. (2008). Dede Korkut Destanlarında Tav-Eli ve Çevresi, *Turkish Studies*, 3(1), 121-128.
<http://yasarkalafat.info/?p=208> (Erişim Tarihi: 06.02.2020).
<http://www.chveneburi.net/kultur/berobana-h463.html> (Erişim Tarihi: 07.02.2020).

Kaynak Kişiler

Kaynak Kişi-1:Ayşe Güven, Artvin/Merkez, 61 yaşında, Üniversite mezunu, (28.01.2019).

KK-2:Cevriye Korkmaz, Yusufeli/Erenler, 59 yaşında, Ortaokul mezunu, (29.01. 2019)

KK-3:Münire Orhan, Artvin/Merkez, 75 yaşında, İlkokul mezunu, (4.02. 2019)

KK-4:Nurten Şahin, Artvin/Merkez, 84 yaşında, İlkokul mezunu. (4.02. 2019)

Ekler

Ek-1

Yusufeli ilçesinde bir köy evinin kapısına asılmış objeler.

Ek-2

Tiflis'te yer alan Berikaoba oyununu tasvir eden görsel.

https://es.wikipedia.org/wiki/Archivo:Sculpture_in (Erişim Tarihi: 07.02.2020).

Ek-3

Şavşat'ta Berobana oyunundan örnek bir görsel.

https://www.istanbulgercegi.com/turizm-haftasi-etkinligi-cittaslow-unvanli-savsatta-yapildi-_100204.html(Erişim Tarihi: 07.02.2020).